

Мілютіна К. Л.

м. Київ

АВТОБІОГРАФІЧНИЙ НАРРАТИВ ТА КАРТИНА СВІТУ ЯК ЗАСІБ УСВІДОМЛЕННЯ ЖИТТЄВОЇ ТРАЄКТОРІЇ ОСОБИСТОСТІ

У статті йдеться про автобіографічні нарративи як центральний механізм усвідомлення життєвого шляху особистістю. Автор наводить типологію автобіографічних нарративів, розглядає графічну картину світу відповідно до кожного визначеного типу автобіографічних нарративів. Наводяться приклади зв'язку типу нарративу з використанням адаптивних життєвих стратегій.

Ключові слова: *життєвий шлях, автобіографічний нарратив, графічна картина світу.*

Постановка проблеми

Вступ. У сучасній психологічній науці категорія життєвого шляху особистості є однією із найважливіших категорій. Значущість цієї категорії зумовлена, по-перше, можливістю характеризувати індивідуальний розвиток людини, а саме, опис життєвої траєкторії особистості містить в собі інформацію про життєві кризи особистості, її власний життєвий досвід, взаємостосунки з оточуючими, деякі особистісні чинники. На загальнометодологічному рівні здійснювали вивчення проблеми значна кількість вітчизняних та зарубіжних дослідників, таких як К. Абульханова-Славська, А. Адлер, Б. Ананьєв, Л. Анциферова, О. Асмолов, Г. Балл, Н. Бердяєв, Л. Виготський, М. Вебер, Е. Дюркгейм, В. Калін, І. Кон, Д. Леонтьєв, Б. Ломов, К. Левін, С. Максименко, А. Маслоу, В. Моляко, С. Московічі, К. Роджерс, С. Рубінштейн, В. Франкл, Е. Фромм та ін.

По-друге, під час дослідження проблем життєвого шляху особистості характерним є намагання відійти від позитивістської концепції, тобто не обмежуватись встановленням загальних закономірностей.

Аналіз останніх досліджень. Запропоноване В. Панком поняття психологічної проблеми як наслідка протиріччя між очікуваними результатами поведінки і реальними результатами дій людини, є головним моментом для практичного психолога, підставою для застосування методів психологічної корекції. Категорія психологічної проблеми в процесі свого визначення вимагає розгляду категорій, які відповідають внутрішнім і зовнішнім умовам життєдіяльності особистості (В. Рибалка, Т. Титаренко та ін.).

В якості предметів на рівні конкретних теоретико-експериментальних і прикладних досліджень проблеми життєвого шляху перебували задоволеність життям, життєві стратегії, психологічний час життя, життєві кризи (О. Бондаренко, М. Боришевський, Л. Бурлачук, Є. Головаха, О. Донченко, В. Казмиренко, О. Киричук, З. Кісарчук, В. Клименко, Г. Костюк, О. Кронік, І. Маноха, В. Моргун, В. Москаленко, В. Панок, Ю. Пахомов, В. Рибалка, В. Роменець, М. Смульсон, В. Соловієнко, Л. Сохань, О. Старовойтенко, В. Татенко, Т. Титаренко, Ю. Швалб, С. Яковенко, Т. Яценко та ін.).

Для нашого дослідження уявляє інтерес саме власний опис свого життєвого шляху особистістю, а саме нарративний опис. В межах семіотики визначено наступні

характеристики нарративного опису: кінцева мета розповіді; відбір найбільш значущих подій в житті; упорядкованість подій у часову послідовність. Крім того, нарратив задає життєвий сюжет. Автобіографічні описи уявляють собою нарративи, що, по-перше, описують реальні життєві ситуації; по-друге, вони виконують функцію конструювання життя. В цілому нарратив виконує функцію зв'язку особистісної реалії та культури, власного конструювання себе в зазначеній культурі та відповідній соціокультурній верстві.

Як помічено психологами, нарративний опис створює особливі наслідки, що змінюють реальний світ не тільки у теорії та у власній картині світу, але і на практиці. Отже, автобіографічний нарратив має велику потужність. Зміна нарративу може привести до зміни реальних характеристик та вплинути на життєву траєкторію. В зв'язку з цим виникає ряд питань: перша група з яких відноситься до визначення чинників, що впливають на формування автобіографічного нарративу; друга до визначення параметрів життєвого шляху на які впливає вже створений нарратив.

Мета статті полягає у визначенні автобіографічного нарративу і картини світу як засобу усвідомлювання життєвої траєкторії особистості

Виклад основного матеріалу

У психологічній літературі частіше розглядаються складові життєвого шляху, а саме «життєвий цикл», «онтогенез», «час життя» і «віковий розвиток». Проте, визначені категорії належать до структури життєвого шляху, самовираження особистості у власному житті при такому підході залишається за колом розгляду. Треба визначити, що увага на здатність людини бути особистістю, бути самостійною, самоактуалізованою, на те, що тільки вона сама є творцем власної біографії полягає в основі концепції подієво-біографічного підходу (Є. Головаха, О. Кронік, Л. Сохань та ін.). Отже, ми вважаємо, що саме автобіографічний нарратив є центральним механізмом усвідомлення життєвого шляху. Проте, виникає питання відносно процесу формування нарративу: що впливає на спрямованість тексту, які саме події людина включає до автобіографічного оповідання, а які події залишаються за межами нарративу. Крім того, викликають інтерес стилі нарративного опису. В дослідженні приймали участь 200 студентів, що отримували першу або другу вищу освіту у навчальних закладах м. Сімферополя та м. Києву. Так, нами було звернуто увагу на стиль нарративу та включеність подій до опису. За результатами дослідження нами було визначено декілька груп автобіографічних нарративів з різною спрямованістю.

Перша група — нарративи-заклики. За типологією текстів В. Беянина такі описи належать до світлих текстів. Наприклад: «Жив – був хлопчик, який приїхав з великою кількістю комплексів до міста. Зупинився у тітки. Власних дітей вона не має, тому без тямки полюбила свого племінника. З'явилися друзі, захоплення! Життя гарне, світле! Хлопчик став лідером, створив команду. Знайшов роботу! А головне, хлопець зрозумів чого він повинен домагатися!» У зазначеному тексті визначені події, які мають тільки позитивну оцінку з точки зору автора. Інших подій не визначено. Автор якби забуває про них. Закінчується такий текст закликом.

Графічна картина світу (див. рис. 1) у більшості авторів зазначеної групи охоплює велику кількість людей: родичів, друзів, коханих, співробітників. На всіх малюнках яскраво виражені зв'язки між цими групами та автором. Як слід, автор вказує на доброзичливі стосунки між групами та в межах кожної групи.

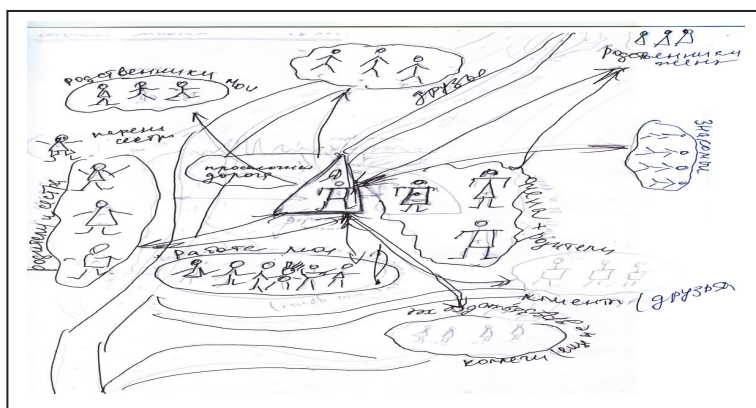

Рис. 1. Графічна картина світу

Друга група — нарративи-страждання. За типологією В. Беляніна — сумні тексти. Наприклад: «Виросла я у поганій родині. Мені дуже хотілося тепла і любові. Я зустріла хлопця, то покохала його до безтями. А він мене не кохав. Я зрозуміла, що кохання не взаємне і дуже страждала...». Або, «...моєї дитині поставили страшний діагноз — сколіоз. В мене почалася депресія». У таких описах людина прописує власний досвід страждання та ігнорує події, що мають емоційно позитивне забарвлення. Крім того, події з іншими вони відчують як власні, що ведуть до страждання. Як слід, страждання відбуваються заради близької людини, людинства взагалі.

Графічна картина світу (див. рис. 2) в таких авторів менш забарвлена. Сонце, якщо воно є, обов'язково закрито від автора хмарами, якимось об'єктами. Між людьми або групами немає графічних ліній-зв'язків.

Рис. 2. Сумна картина світу

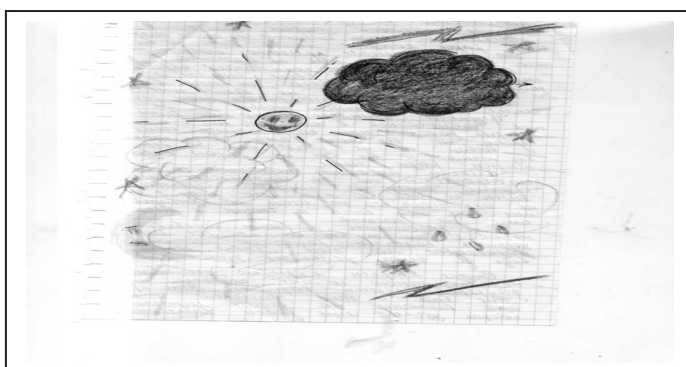

Рис. 3. Сумна картина світу

На деяких малюнках автори людей не малюють, а хмари розміщують праворуч, у майбутньому (рис. 3).

Третя група — нарративи-залякування. «Коли я працював охоронцем в банку, я спіймав злодія. Він був сином важливої особи. Слідчий переказав мені, щоб я повинився, узяв провину на себе. Проте я почав боротися. Мене звільнили. Мені поранили душу». В нарративах-залякуванні присутні інтриги, звільнення, недоброзичливе ставлення до автора оточуючих, особливо, керівництва. Завжди боротьба, наприклад, «...я приїхала до міста та влаштувалася на роботу. В мене була дуже маленька заробітна платня, а навколо тільки інтриги. Я з сіла навіть уїхала через інтриги. Мене звільнили. На новому місці краще не стало. Ненавиджу коли за мою спиною інтригують...»

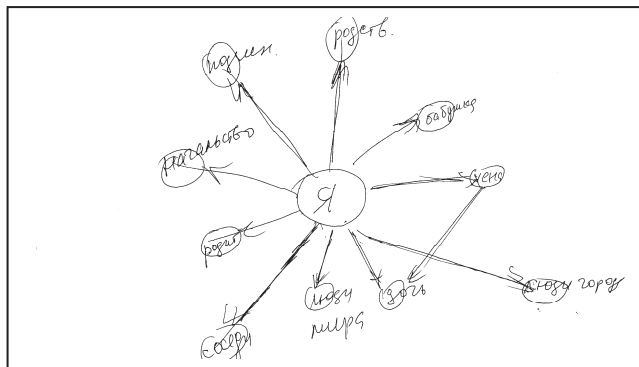

Рис.4. Темна картина світу

Графічна картина світу в авторів темних текстів в більшості не містить людей за винятком автора: автор, будинок, дерева. Як слід, автор і дерева розміщені по різні сторони будинку; між автором та іншим об'єктом є дорога, річка або інша перешкода. Малюнки представлені частіше у вигляді загальних схем, де вказані зв'язки автора з іншими суб'єктами: родичами, колегами, мешканцями міста, держави, всесвіту. Частіше за все ці зв'язки — однобічні.

Четверта група — нарративи-гуморески (за типологією В. Беляніна — веселі тексти). Автори вказують на перешкоди, що зустрічаються на шляху до щасливої долі та їх подолання: «... мені набридло жити у своєму місті. Я вирішила поїхати до Києву. А щоб було веселіше — поїхали з дівчиною, з якою навчалися в інституті разом. В Києві було важко з житлом, але удвох ми знайшли квартиру. Знайшли роботу. Хоч дуже боялися, що не знайдемо. Та хто ж це не візьме на роботу таких розумненьких і гарненьких дівчаток? Зараз отримуємо другу освіту. З себе радіємо: Які ж ми розумниці!»

Графічні картини світу цієї групи авторів виконані в більшості як шаржі на себе, головного героя відрізняє доброзичлива усмішка та ставлення з гумором до перешкод (рис. 5).

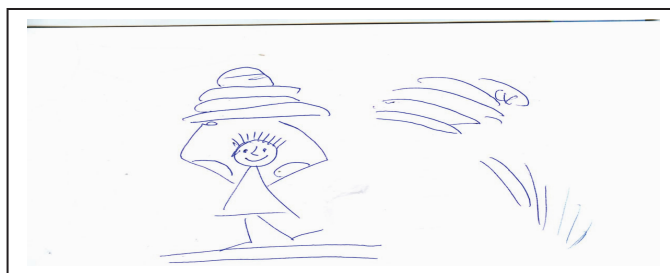

Рис. 5. Картина світу в авторів нарративів-гуморесок

П'ята група — красиві нарративи (за типологією В. Беляніна – красиві тексти). Так, деякі нарративи починаються з опису «жила собі дівчина з розкішним волоссям, яскравими блакитними очами...», « Ми жили в прекрасному будинку. Він був ярий, надійний. Великі прозорі вікна, мов очі коханого, дивилися з очікуванням...». В більшості красивих нарративів найбільша увага приділяється опису умов, зовнішності, будинків, природи, почуттів. Життєві події залишаються за колом розгляду. Графічна картина світу для авторів цієї групи уявляє собою розрізнені об'єкти та предмети: будинки, квіти, сонце, птахи, море, символи (див. рисб).

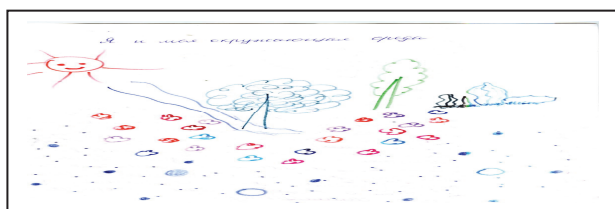

Рис. 6. Картина світу в авторів красивих нарративів

Шоста група — змішані нарративи. До їх числа належать автобіографічні описи, в яких використовуються різні типи текстів. Так до змішаних нарративів можна віднести наступні тексти: «Жила собі дівчинка. У неї було складне життя. Батьки її розсталися, коли їй було 16 років, як далі жити вона не знала. Дівчинка дуже швидко стала дорослою та накоїла багато помилок. По-перше, вона вийшла заміж, але через деякий час зрозуміла, що її чоловік — не є чоловіком її мрії. Дівчинка не могла від нього піти — в неї вже народилася дитинка — донька. А дитині потрібен батько. Тоді дівчинка стала шукати шляхи зміни ситуації. Це було важко, але їй допомогли психологи, консультанти, книжки. Дівчина змінилася. Вона виростила інтелектуально, психологічно. А чоловік так і залишився дитиною. Настав час, коли тем для розмови в них не було ... Сімейне життя було під загрозою. Але дівчина знала, що чоловік може змінитися, але не знає як це зробити. Вона боролася. Зараз в них гарна сім'я. Живуть дружно, в них народився син. А донька каже: В нас найкраща сім'я». В зазначеному тексті можна визначити три стилі: перша частина — опис-страждалка: дівчина в складних умовах — батьківська сім'я порушена, власна не склалася. Вона повинна страждати тому, що дитині потрібен батько; друга частина — пов'язує першу частину з третьою, та зумовлена переходом до дій і може бути віднесена до описів-лякалок: усе погано, чоловік не змінюється, існує реальна загроза; третя частина — опис-заклик: Ми змогли! Ми перемогли! Усе добре! Спрямованість зазначеного нарративу зрозуміла: від страждань — до революції. Від сумних текстів — до текстів світлих, до реалізації мрій та надій.

Ще одним прикладом змішаного нарративу є наступний опис: «Мое життя почалося тоді, коли я зустріла Є. Він був таким... Ми одружилися. Я була самою гарною нареченою, а на Є. заглядалися усі дівчата. Я добре пам'ятаю наше одруження. Моя білосніжна сукня... Розкішне вбрання. А ще в мене були такі квіти... А як дивився на мене мій коханий. Але після одруження ми стали жити у Є., з його батьками. І почалося... Мати Є. мене діставала кожний день, що я ледаща, прийшла до їх дому, свого нічого не маю. Я плакала кожного разу. Ще й молодша сестра Є. допомагала мамці

мене лаяти. Я мовчала, жаліла Є. А одного разу не витримала. Підійшла до свекрівки, подивилася їй в очі та казала: Мамо, то в мене раніше нічого спільного з Вами не було, а зараз в мене є Є., наша родина, до якої входять наші батьки, а ще в мене є наша майбутня дитина. І якщо Ви хочете, щоб я пішла геть, я повинна усе це зібрати з собою». Я і сама не очікувала, що мати так розхвилюється. Звикали ми один до одного ще деякий час, але звикли. Зараз виховуємо нашу дитину – донечку. Бабусі її дуже люблять. А я радію, що в мене така гарна сім'я.»

У зазначеному нарративу йде перехід: красивий текст — сумний — світлий. Проте багато нарративів, що побудовані за наступною схемою: заклик – лякала-страждалка або красивий текст — страждала-лякалка.

Графічні картини світу у авторів змішаних нарративів, як слід, насичено кольорами, людьми, подіями. Вони частіше за все багаторівневі. В більшості з них можна побачити лінію — межу між подіями, чітко простежується просторово — часовий зв'язок (рис. 7).

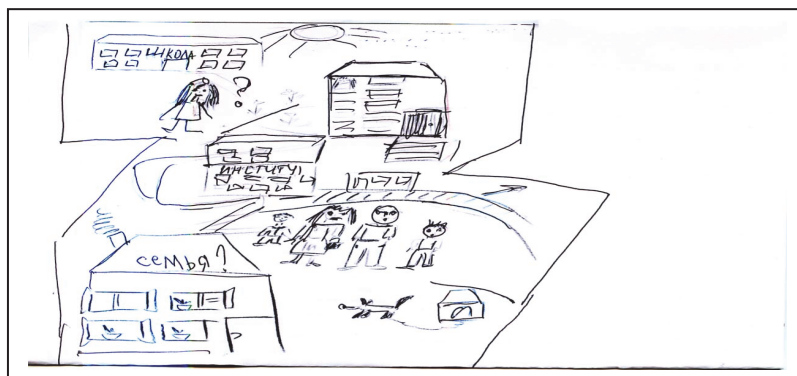

Рис. 7. Багаторівнева картина світу

При аналізі розповідей студентів другої вищої освіти про себе, 35% містять змішані тексти. З них в 58% випадків знайомство з психологією почалося з психологічної допомоги при якихось проблемах, 32% — цікавість до власної особистості, 10% — необхідність пов'язана з кар'єрним зростанням. Типова розповідь студентів першого типу: «Батьки мене любили але мало приділяли уваги, бо працювали. З часом вони нерозважливо почали компенсувати це відсутністю обов'язків, мені було все дозволено. Давали багато грошей і стимулу заробляти їх самостійно не було. З роками почали нагадувати, що слід все ж таки піти на роботу. А до того часу з'явився невроз, це дуже вповільнювало мій розвиток. В мене виникла ідея звернутись до психолога. Після психотерапії стали помітні зміни — змінилися стосунки з батьками, з'явилась відповідальність, усвідомлення себе такою яка я є. З'явилась зацікавленість у житті. Тут трапилася робота і я почала працювати і інтенсивно зростати як особистість. Я нарешті усвідомила свої можливості і перспективи. Найцікавіше у житті лише починається». Цікаво, найбільш характерним словом для даної досліджуваної є «з'явилось», попри те, що вона вважає впливом психотерапії збільшення активності та відповідальності, сприйняття світу як сукупності випадковостей, що не залежать від її власних зусиль залишилося на неусвідомленому рівні.

Для студентів другої групи навпаки саме перенавчання може виступати як засіб самопомоги при життєвих кризах: «Я жила у провінційному містечку, чоловік, дитина, все як належить. Але я там нудьгувала, завжди відчувала, що це не мій путь. Я зустріла справжнє кохання і була щаслива три місяці, а потім мені розбили серце. Рік прожила у сльозах та стражданнях, а потім зрозуміла, що заради себе та своєї дочки настала необхідність у змінах та активних діях. Переїхала до Києва — без знайомих та зв'язків. Я стала менеджером та партнером у бізнесі, а навчання допомагає краще розібратись у собі.» Більша адаптивна активність та інтернальна спрямованість помітна в даній розповіді. Пригоду із «справжнім коханням» досліджувана пов'язує не з випадком, а із власним почуттям нудьги та невдоволеності. Вихід з депресії так само здійснюється самотійно за допомогою змін обставин життя.

Третя група досліджуваних має ще більший рівень активності: «я з дитинства мріяла турбуватися про інших. Змогла поступити в києві до педагогічного інституту та засвоїти спеціальність логопеда-дефектолога. Тепер працюю у реабілітаційному центрі, але відчула, що в мене недостатньо знань та вмінь з психології. Тому знайшла для себе другу освіту з психології і вже впровадила на роботі багато дечого з вивченого. Коли закінчу навчання стану замісником керівника нашого центру та буду впроваджувати інновації».

В студентів, що отримують другу освіту, на початку навчання у 35% зустрічається змішаний текст, 22% — красивий, 18% — страждання, 15% — заклики, 7% — залякування, 3% — гуморески. Перед закінченням навчання розподіл змінюється — у 25% зустрічається змішаний текст, 29% — красивий, 6% — страждання, 17% — заклики, 3% — залякування, 14% — гуморески. Перед закінченням навчання розподіл змінюється.

Висновки

Отже, проведене дослідження дозволило зробити наступні висновки:

1. За типом тексту можна визначити шість типів автобіографічних нарративів: нарративи-заклики, нарративи-страждання, нарративи-залякування, нарративи-гуморески, красиві нарративи, змішані нарративи.

2. Змішані нарративи відрізняються одне від одного спрямованістю. Під спрямованістю ми розуміємо чергування типів текстів у нарративу.

3. Графічні картини світу в авторів у авторів із змішаним типом нарративів більш насичена подіями, варіантами рішень, ніж графічна картина світу в авторів нарративів, де типи текстів не змінюються.

4. Типи нарративів розподілені нерівномірно в залежності від реальної життєвої траєкторії досліджуваних та змінюються в процесі цілеспрямованої психологічної допомоги.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белянин В. П. Основы психолингвистической диагностики: модели мира в литературе / В. П. Белянин. — М. : Тривола, 2000. — 248 с.

2. Брокмейр Й. Нарратив: проблемы и обещания одной альтернативной парадигмы / Й. Брокмейр, Р. Харре // Вопросы философии. — 2000. — № 3. — С. 115–135.

3. Калина Н. Ф. Лингвистическая психотерапия / Н. Ф. Калина. — К., 1999. — 460 с.
4. Панок В. Г. Психология жизненного пути личности: моногр. / В. Г. Панок. — 2006. — 280 с.
5. Чепелева Н. В. Теоретические положения нарративной психологии / Н. В. Чепелева, Л. Ф. Яковенко // Актуальні проблеми психології: психологічна герменевтика. — К., 2001. — Т. 2. — С. 267–272.

Милютина К. Л.

АВТОБИОГРАФИЧЕСКИЙ НАРРАТИВ И КАРТИНА МИРА КАК СПОСОБ ОСОЗНАНИЯ ЖИЗНЕННОЙ ТРАЕКТОРИИ ЛИЧНОСТИ

В статье рассматриваются автобиографические нарративы как центральный механизм осознания жизненного пути личностью. Автором дается типология автобиографических нарративов, рассматривается графическая картина мира относительно каждого выделенного типа нарративов.

Ключевые слова: *жизненный путь, автобиографический нарратив, графическая картина мира.*

Milyutina K. L.

AUTOBIOGRAPHIC NARRATIVE AND PICTURE OF WORLD AS A WAY OF LIFE TRAJECTORIES AWARENESS OF PERSONALITY

This text is about autobiographic narratives as well as central mechanism of awareness of vital way by personality. Author gives typology of autobiographic narratives; the graphic picture of world is in relation to ever selected type of narratives examined.

Key words: *vital way, autobiographic narratives, graphic picture of world.*